

Anna Radzajewska*

Uniwersytet w Białymstoku

STATUS RELIGII DOMINUJĄCEJ A ZASADA WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA NA PRZYKŁADZIE REPUBLIKI GRECKIEJ

Problematyka zasady wolności sumienia i wyznania zajmuje poczesne miejsce na tle regulacji konstytucyjnej Republiki Greckiej, a także większości współczesnych państw. W wielu aktach prawnych zasadę wolności sumienia i wyznania wyraża się jako „wolność religii”, „wolność sumienia i religii”, „wolność kultu”, „wolność przekonań”¹.

Ze względu na doniosłość kwestii związanych z problematyką wyznaniową większość współczesnych konstytucji poddaje regulacji normatywnej tę materię. W ustawach zasadniczych występują postanowienia dotyczące uznania lub nieuznania danej religii za oficjalną, przyznania obywatelom prawa do wolności sumienia i wyznania oraz gwarancji ochrony ich praw. Nie inaczej jest w przypadku Grecji.

Grecja ma konstytucję pisaną, składającą się z czterech części, podzieloną na działy, rozdziały i 120 artykułów. W ustawie zasadniczej zostały unormowane podstawowe zagadnienia dotyczące funkcjonowania, organizacji i ustroju państwa oraz stosunków między państwem a Kościołem prawosławnym.

Jak wspomniano, we współczesnych państwach liberalno-demokratycznych kompleksowe uregulowanie problematyki stosunków między państwem a Kościołem występuje w aktach prawnych o randze konstytucyjnej oraz w ustawach. Postanowienia dotyczące świeckiego bądź wyznaniowego charakteru państwa, ustanowienia religii oficjalnej² i przyznanych w związku z tym przywilejów najczęściej znajduje się w preambule lub w artykułach bezpośrednio następujących po uroczystym wstępie.

* ORCID 0009-0009-5167-3188, e-mail: annaradzajewska@gmail.com

1 J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K – Politologia” 2012, t. 19, nr 1, s. 250.

2 P. Kubacki, *Modele relacji instytucjonalnych państwo-kościół we współczesnych konstytucjach*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 3 s. 177; autor wskazuje państwa, które pominęły w materii konstytucyjnej uregulowania dotyczące relacji między państwem a Kościołem, nie opowiadając się za żadną religią (konstytucje Sierra Leone z 1991 roku i Surinamu z 1987 roku) lub dając za substytut religii ideologię totalitarną (konstytucja Korei Północnej z 1972 roku).

Sytuacja prawna Kościoła w Grecji przedstawia się następująco. Jest on zdecentralizowany, a każdy z nich ma odrębną strukturę organizacyjną i hierarchię. Terytorium Grecji podzielone jest na pięć kościelnych jurysdykcji, są to Autokefaliczny Kościół Grecji, Kościół „Nowych Ziem”, Kościół Dodekanezu, Półautonomiczny Kościół Krety, Wspólnota monastyczna na Górze Athos³. Na mocy postanowień Karty Statutowej Kościoła w Grecji Kościołowi greckiemu, metropoliom, parafiom i klasztorom przyznano osobowość prawną⁴. W przeważającej większości społeczeństwo greckie wyznaje religię prawosławną. Pozostałe wyznania to muzułmanie, protestanci, katolicy i żydzi, a status prawny tylko niektórych z nich jest uregulowany ustawowo. Grecki Kościół Prawosławny, mniejszość muzułmańska w Tracji oraz wspólnota żydowska otrzymały status osób prawnych prawa publicznego, co daje im prawo do dziedziczenia majątku oraz do występowania przed sądami pod własną nazwą⁵.

Ustawa nr 4301/2014 o organizacji i formie prawnej wspólnot wyznaniowych w Grecji⁶ w art. 2 stanowi o warunkach nabycia osobowości prawnej przez wspólnotę wyznaniową. Zarejestrować związek wyznaniowy może grupa co najmniej 300 osób, którzy są wyznawcami wspólnoty religijnej, a co najmniej jedna z nich jest duchownym wyznaczonym do wykonywania obrzędów religijnych. Wspólnota wyznaniowa powinna także opracować swój statut podpisany przez wszystkich członków. Osobowość prawna jest nabywana z chwilą wpisu do właściwego rejestru. Zarejestrowanie i uzyskanie osobowości prawnej uprawniają daną wspólnotę wyznaniową z mocy prawa do zakładania i organizowania miejsc kultu, domów modlitwy oraz instytucji monastycznych.

Grecja, podobnie jak kilka innych państw w Europie, jest państwem wyznaniowym. Warto przyjrzeć się poszczególnym cechom państw wyznaniowych oraz konsekwencjom, jakie z tego wynikają. W literaturze przyjmuje się, że państwem wyznaniowym jest takie państwo, w którym jedną, konkretną religię uznaje się formalnie za religię państwa czy narodu⁷. Wyznaniowy charakter państwa wynika z uprzywilejowanej i dominującej pozycji danej religii, nazywanej w ustawach zasadniczych religią narodową, oficjalną, państwową. Status

3 K. Papastathis, *Church jurisdictional fragmentation, religious discourse and public policy: The greek case*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, t. 18, s. 66–67.

4 Art. 1 ust. 4 Ustawy nr 590/1977 z dnia 25 maja 1977 r. legirel.cnrs.fr, <https://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article207&lang=fr> [dostęp: 19.04.2024].

5 U.S. Departament of State, 2022 *Report on International Religious Freedom: Greece*, state.gov, <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/greece/> [dostęp: 20.04.2024].

6 *Law 4301/2014. Organization of the Legal Form of Religious Communities and their organizations in Greece*, tłum. C. Mitrika, mined.gov.gr, https://www.mined.gov.gr/publications/docs2014/publications/Law_4301_-2014_Organization_of_the_legal_form_of_religious_communities_and_their_organizations_in_Greece.pdf [dostęp: 20.04.2024].

7 P. Ryguła, *Relacje Państwo-Kościół w Europie, Studium prawa obowiązującego w Polsce i w Hiszpanii*, Warszawa 2020, s. 35.

Status religii dominującej a zasada wolności sumienia i wyznania...

religii dominującej odpowiada odsetkowi społeczeństwa, które przestrzega zasad związanych z wyznawaną wiarą i identyfikuje się z nią.

W niektórych przypadkach silne powiązania z religią wyrażają się poprzez określoną nazwę państwa, która wprost sugeruje jego wyznaniowy charakter⁸. W zapisach dotyczących ustanowienia religii państwowej najczęściej pojawia się także zasada wolności wyznania, równości wszystkich wobec prawa oraz inne postanowienia o charakterze antydyskryminacyjnym.

Uprzywilejowaną pozycję religii prawosławnej regulowały już wcześniejsze konstytucje, które we wszystkich swoich postanowieniach wspominały o szczególnej roli Kościoła prawosławnego. Zgodnie z art. 1 najwcześniejszej z uchwalonych Konstytucji Republiki Greckiej z 1822 roku przyznaje się Wschodniemu Kościołowi Ortodoksyjnemu status religii państwowej. Warto przy tym zaznaczyć, że w tym samym artykule zawarto także regulację o tolerancji pozostałych wyznań i swobody praktykowania ich ceremonii⁹.

Konstytucja Republiki Greckiej rozpoczyna się zwrotem „w imię Trójcy Świętej, Jedynej i Niepodzielnej”¹⁰. Na mocy art. 3 ustawy zasadniczej przyznano religii prawosławnej status religii dominującej, a uprawnienie związane z wyrażeniem zgody na tłumaczenie Pisma Świętego na język inny od języka greckiego powierzono Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu oraz Wielkiemu Kościołowi Chrystusowemu w Konstantynopolu. Jest to bardzo starannie skonstruowany i szczegółowy przepis¹¹ na tle innych konstytucji państw wyznaniowych, które nierzadko tylko wspominają o ustrojowo zagwarantowanym specjalnym statusie danej religii¹². W materię konstytucyjną wpisane zostały także „święte kanony wiary”, będące zbiorem fundamentalnych, niezbywalnych i niezaprzeczalnych zasad wyznawanej wiary, niezmiennie składające się na tożsamość religijną wspólnoty.

8 Przykładem niech będzie Izrael jako Państwo Żydowskie czy Islamska Republika Iranu.

9 Konstytucja Republiki Greckiej z 1822 roku, <https://pahellenicfoundation.org/2021/resources/Provisional-First-Constitution-of-Liberated-Hellas-1822-at-Epidavros.pdf> [dostęp: 22.04.2024].

10 Konstytucja Republiki Greckiej z 9 czerwca 1975 roku, tłum. G. Ulicki, W. Ulicki, B. Zdaniuk, N. Ciesielczyk, biblioteka.sejm.gov.pl, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Grecja_pol_010711.pdf [dostęp 22.04.2024].

11 Art. 3 ust. 1 Konstytucji Republiki Greckiej w pełnym brzmieniu jest następujący: „Dominującą religią w Grecji jest religia Wschodnioprawosławnego Kościoła Chrystusowego. Prawosławny Kościół Grecji, uznający Pana Naszego Jezusa Chrystusa za głowę Kościoła, jest nierozdzielnie związany w swoich dogmatach z Wielkim Kościołem Konstantynopola i ze wszystkimi innymi kościołami chrześcijańskimi uznającymi te dogmaty, przestrzegając niezmiennie, podobnie jak te kościoły, świętych kanonów apostoelskich i synodalnych oraz świętych tradycji. Kościół jest autokefaliczny i zarządzany przez Święty Synod, w skład którego wchodzi sprawujący aktualnie swe funkcje biskupi, oraz przez Stały Święty Synod, który, wywodząc się ze Świętego Synodu, jest tworzony, tak jak jest to określone w Karcie Statutowej Kościoła i zgodnie z postanowieniami Księgi Patriarchalnej z 29 czerwca 1850 roku oraz Aktu Synodalnego z 4 września 1928 roku”, tamże.

12 Przykładem niech będzie art. 5 ust. 1 konstytucji Malty z 1964 roku: „religią Malty jest religia Rzymskokatolickiego Kościoła Apostolskiego” czy § 21 konstytucji Norwegii z 1814 roku: „religia ewangelicko-augsburska pozostaje oficjalną religią państwa”.

Autokefalia greckiego Kościoła określona została dekretem królewskim z 1883 roku. Warto w tym miejscu wskazać, iż samo pojęcie autokefalii oznacza niezależność lokalnego Kościoła od pozostałych Kościołów prawosławnych oraz możliwość autonomicznego kształtowania odrębnego ustroju wewnętrznego¹³.

Deklarując specjalny status religii dominującej, ustrojodawca nie wprowadził postanowień o charakterze dyskryminacyjnym wobec pozostałych wyznań, zapewniając tym samym wolność wyznawania każdej znanej religii¹⁴. Warto zaznaczyć, iż zasada uprzywilejowania Kościoła prawosławnego dotyczy wyłącznie instytucji, nie powoduje przyznania indywidualnym wyznawcom prawosławia szczególnych praw w porównaniu do wyznawców pozostałych religii. Należy mieć na względzie, że takie uregulowanie stałoby w sprzeczności z konstytucyjną zasadą równości wszystkich wobec prawa.

Jednym ze znamion państwa wyznaniowego jest finansowanie nauczania religii z budżetu państwa. W Grecji lekcje religii prawosławnej w szkołach są obowiązkowe. Realizuje się przy tym cel określony w postanowieniach ustawy zasadniczej, którym jest rozwój świadomości narodowej i religijnej obywateli, o czym stanowi art. 16 Konstytucji. Wynagrodzenie duchownych nauczających religię w szkołach jest finansowane z budżetu państwa, a ich status jest zrównany z urzędnikami państwowymi.

Do pozostałych cech państwa wyznaniowego należą prawna ochrona religii dominującej oraz obsadzanie niektórych stanowisk państwowych wyznawcami tej religii¹⁵. Ponadto w doktrynie przyjmuje się, że do cech państwa wyznaniowego zalicza się także uprzywilejowanie duchownych, wrogość państwa wobec mniejszości religijnych czy postępowanie w zgodzie z nauczaniem i dogmatami danej religii w życiu społecznym oraz politycznym. Przyjęcie systemu państwa wyznaniowego powoduje niemożność zachowania bezstronności w sferze światopoglądowej. Faworyzując religię uznaną za dominującą nad pozostałe wyznania, urzeczywistnia się to szczególnie w sferze legislacyjnej¹⁶.

Normatywna regulacja art. 33 Konstytucji ma szczególny charakter na tle poruszanej problematyki. Zgodnie z przepisem przy zaprzysiężeniu na urząd Prezydenta Republiki kandydat, składając przysięgę, przywołuje „Tróję Świętą, Jedyną i Niepodzielną” i w jej imię zobowiązuje się przestrzegać konstytucji oraz ustaw. Wydaje się, że regulacja ta zapewnia nie tylko ciągłość władzy państwowej, ale także jedność religijną. Przywołana norma konstytucyjna pośrednio

¹³ M. Olszówka, *Współczesne stosunki państwo-Kościół w Republice Greckiej*, „Rocznik Teologiczny” 2009, nr 1–2, s. 147.

¹⁴ J. Kamiński, *Konstytucja Grecji*, Warszawa 2005, s. 19.

¹⁵ J. Szymanek, *Odmiany państwa wyznaniowego, Wprowadzenie* [w:] *Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo, praktyka*, red. J. Szymanek, Warszawa 2011, s. 17.

¹⁶ Tenże, *Konstytucjonalizacja idei państwa wyznaniowego* [w:] *Państwo wyznaniowe...*, dz. cyt., s. 81.

Status religii dominującej a zasada wolności sumienia i wyznania...

sugeruje, że osoba piastująca najważniejszy urząd w państwie nie może być wyznania innego niż chrześcijańskiego. Dokonując takiej interpretacji, należy poczynić następujący wniosek, że przynależność do religii narodowej kandydata na stanowisko głowy państwa jest również znamieniem państwa konfesyjnego¹⁷. Podobną treść przysięgi przed objęciem mandatu składają deputowani. W ich przypadku dopuszczalna jest zmiana treści przysięgi odpowiednio do wyznawanej przez nich wiary. Konstytucja Republiki Greckiej nie wspomina nic o osobach świadomie niewyznających żadnej religii, nie dając im zatem bezpośrednio możliwości właściwego dostosowania treści przysięgi do własnego światopoglądu.

Uregulowanie zakazu prozelityzmu w konstytucji oraz w kodeksie karnym jest przejawem zabezpieczenia interesów Kościoła prawosławnego. Prozelityzm obejmuje praktyki mające na celu zachęcanie do konwersji członka danej wspólnoty wyznaniowej na inną religię, najczęściej gwarantując korzyść materialną osobie nawracanej, wykorzystując przy tym jej brak wiedzy, trudne położenie materialne czy naiwność. Zakaz ten nie chroni wyłącznie religii prawosławnej, ale rozciąga się na wszystkie znane religie. Na gruncie greckiego kodeksu karnego prozelityzm jest surowo karany, każdy bowiem, kto angażuje się w praktyki wypełniające znamiona prozelityzmu, podlega karze pozbawienia wolności oraz grzywny w określonej przez ustawę wysokości¹⁸. Praktyki o podłożu prozelityzmu mogą godzić nie tylko w prawa wynikające z wolności sumienia i wyznania, lecz naruszają w istocie także prawo do prywatności, ochronę danych osobowych czy nienaruszalności mieszkania¹⁹. Z perspektywy prawa konstytucyjnego i karnego zakaz prozelityzmu stanowi oczywiste ograniczenie wolności szerzenia religii lub przekonań oraz zachodzącej sprzeczności między tym zakazem a zasadą niedyskryminacji²⁰.

W Konstytucji Republiki Greckiej istnieje kilka przepisów konstytucyjnych regulujących problematykę wolności sumienia i wyznania. W literaturze przyjmuje się, że grecki system ustanawiający prawosławie religią dominującą, przyznając jednocześnie wolności i prawa pozostałym wyznaniom, jest szczególną odmianą cesaropapizmu²¹.

Na zasadę wolności sumienia i wyznania składa się uprawnienie do swobodnego wyboru i urzeczywistniania swoich przekonań religijnych, przynależności lub nie do określonego Kościoła oraz tworzenia wspólnot religijnych, Kościołów i związków wyznaniowych. Wolność jednostek do podejmowania wyboru

¹⁷ P. Borecki, *Znamiona państwa wyznaniowego. Uwagi na kanwie dorobku współczesnego konstytucjonalizmu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 20, s. 235.

¹⁸ K.N. Kyriazopoulos, *Proselytization in Greece: Criminal Offense vs. Religious Persuasion and Equality*, „Journal of Law and Religion” 2005, t. 20, nr 1, s. 149.

¹⁹ A. Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego*, Warszawa 2014, s. 341.

²⁰ K.N. Kyriazopoulos, dz. cyt., s. 152.

²¹ A. Pikulska-Robaszkiewicz, *Stosunki między państwem, a kościołami w Grecji*, „Prawo Kanoniczne” 1998, nr 3–4, s. 250.

w zakresie konstytuowania swoich przekonań religijnych bądź niereligijnych jest elementarną zasadą demokratycznego państwa prawnego. Państwo nie może ingerować czy wywierać wpływu na swoich obywateli poprzez decydowanie o kształtowaniu ich przekonań religijnych²². Wszelkie ograniczenia zasady wolności sumienia i wyznania muszą wynikać z przepisów o randze ustawowej.

W art. 13 ust. 1 znajduje się regulacja dotycząca nienaruszalności wolności sumienia. Przepis ten gwarantuje prawo jednostki do swobodnego wyboru, kształtowania oraz zmiany poglądów i przekonań religijnych²³.

Zgodnie z postanowieniami art. 13 ust. 2 wprowadzono ograniczenie w zakresie wolności odbywania praktyk religijnych. Mogą one podlegać istotnym ograniczeniom, jeżeli praktykowanie ich stanie się zagrożeniem dla porządku publicznego i dobrych obyczajów.

Równouprawnienie religii wynikające z art. 13 ust. 3 wiąże się także z podejmowaniem określonych ciężarów na rzecz państwa. Norma prawna wyrażona w tym przepisie nakazuje podporządkowanie się nadzorowi ze strony państwa, a obowiązek podlegania ciężarom publicznym z tym związanym dotyczy duchownych wszystkich wyznań na terenie Grecji.

Przyjmuje się, że wolność sumienia i wyznania dotyczy zarówno jednostek, jak i kolektywów. Najmniejszą zbiorowością, która korzysta z prawa wolności sumienia i wyznania, jest rodzina²⁴. Wolność sumienia i wyznania jest podstawowym prawem przysługującym obywatelom demokratycznego, pluralistycznego państwa²⁵.

Warto zwrócić uwagę, iż w art. 13 Konstytucji Republiki Greckiej ogranicza się uprawnienia wynikające z zasady wolności sumienia i wyznania wyłącznie do „religii znanych”. Na mocy orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu postanowiono, że wszystkie znane religie to te, których „doktryny nie są apokryficzne i w których od neofitów nie jest wymagana żadna tajna inicjacja”²⁶. Religia znana nie ma żadnych wierzeń objętych tajemnicą, jej dogmaty są jasne, a kult dostępny dla każdego. Status znanej religii na równi z religiami chrześcijańskimi przyznaje także uprawnienie do domagania się konfiskaty prasy po jej upowszechnieniu w razie znieważenia każdej „znanej religii” czy religii chrześcijańskiej. Jest to wyjątek w stosunku do poprzedzającego artykułu Konstytucji Republiki Greckiej, iż zabroniona jest konfiskata gazet i druków zarówno przed ich ukazaniem się, jak i po ich rozpowszechnieniu.

22 K. Orzeszyna, *Podstawy relacji między państwem, a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej: studium prawnoporównawcze*, Lublin 2007, s. 43.

23 M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 22.

24 Tamże, s. 35.

25 J. Szymanek, *Odmiany państwa wyznaniowego...*, dz. cyt., s. 7.

26 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 roku w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, nr 14307/88, pkt 15.

Status religii dominującej a zasada wolności sumienia i wyznania...

W przypadku zaistnienia okoliczności będącej podstawą do zmiany konstytucji, na mocy art. 110 ust. 1, grecki ustrojodawca zapewnia trwałość obowiązywania zasady wolności sumienia i wyznania. Norma konstytucyjna gwarantuje niemożność zmiany tego postanowienia (obok pozostałych enumeratywnie wymienionych artykułów) w razie dokonania zmiany samej konstytucji. Należy przy tym zauważyć, że ustawa zasadnicza zestawia tę zasadę na równi z republikańską formą rządów czy zasadą suwerenności narodu. Warto zaznaczyć, że nie wszystkie zasady istotne z punktu widzenia religii panującej zostały objęte gwarancją trwałości przyznaną na mocy norm konstytucyjnych. Taką gwarancją nie została objęta regulacja stosunków między Kościołem a państwem, które dokładnie opisuje art. 3. ust. 1 Konstytucji.

Grecja jest sygnatariuszem wielu umów międzynarodowych regulujących problematykę wolności sumienia i wyznania, których postanowienia stały się podstawą wyroków zarówno greckich sądów, jak i międzynarodowych trybunałów. Wolność sumienia i wyznania gwarantują nie tylko przepisy o randzie konstytucyjnej, lecz również wszystkie postanowienia aktów i konwencji regulujących i doprecyzowujących tę problematykę. Karta Praw Podstawowych²⁷ w art. 10 stanowi, iż każdy ma prawo wolności myśli, sumienia i religii, a prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.

Art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁸ (dalej: Konwencja) przyznaje każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, obejmując zmianę wyznania lub przekonania, wolność uzewnętrzniania swoich przekonań wspólnie z innymi lub indywidualnie, prywatnie lub publicznie poprzez nauczanie, praktykowanie czy uprawianie wszelkich form kultu. Ograniczenie wolności uzewnętrzniania swojego wyznania lub przekonań musi wynikać z ustawy i być konieczne ze względu na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Z prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania korzystają Kościoły i wspólnoty wyznaniowe oraz ich indywidualni członkowie, a na państwie spoczywa obowiązek zapewnienia niezakłóconego korzystania z tego prawa²⁹.

Wspomniany art. 9 Konwencji stał się podstawą do wydawania wyroków przez Europejski Trybunał Praw Człowieka dotyczących zasady wolności

²⁷ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 14 grudnia 2007 roku, LEX, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/karta-praw-podstawowych-unii-europejskiej-67728098> [dostęp: 22.04.2024].

²⁸ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku, LEX, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosc-rzym-1950-16795332> [dostęp: 22.04.2024].

²⁹ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej, Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, s. 876.

myśli, sumienia i wyznania, szczególnie wiele skarg dotyczyło łamania tej zasady w Grecji. Jednym z takich orzeczeń był wyrok w sprawie Alexandridis przeciwko Grecji³⁰. Skarżący odmówił złożenia w wersji religijnej przysięgi poprzedzającej rozpoczęcie wykonywania zawodu adwokata, co pośrednio skutkowało ujawnieniem jego ateistycznych przekonań³¹.

Skarżący domagał się uznania jego prawa do nieujawniania swoich przekonań. Jest to negatywny aspekt wolności sumienia i religii, czyli prawo do niemanifestowania swoich przekonań³². ETPC uznał zasadność naruszenia art. 9 Konwencji w świetle procedury składania przysięgi, w której zachodziło domniemanie, że każda osoba przystępująca do złożenia przysięgi poprzedzającej rozpoczęcie zawodu jest wyznania prawosławnego. W konsekwencji w przypadku naruszenia tego domniemania jednostka zmuszona była do ujawnienia swoich przekonań religijnych. Zdaniem ETPC wolność wynikająca z art. 9 Konwencji ma nie tylko aspekt pozytywny, jako prawo do wyrażania własnych poglądów religijnych, ale także aspekt negatywny, jako brak konieczności i przymusu egzekwowanego ze strony państwa do manifestowania przekonań religijnych lub ujawniania braku takich przekonań³³.

Podstawą przełomowego orzeczenia dotyczącego prawa do wolności sumienia i wyznania była sprawa Kokkinakis przeciwko Grecji³⁴. Skarżący wraz ze swoją żoną, członkowie ruchu Świadków Jehowy, zostali skazani przez sąd karny na karę pozbawienia wolności za dopuszczenie się prozelityzmu. ETPC oskarżył Grecję o łamanie prawa wolności myśli, sumienia i religii gwarantowanego wszystkim obywatelom państw należących do Rady Europy.

Skarżący powołał się również na niejasność przesłanek przestępstwa prozelityzmu. W jego mniemaniu państwo naruszyło również art. 7 Konwencji wyrażający podstawową zasadę funkcjonującą w demokratycznym państwie prawnym, zgodnie z którą obowiązuje zakaz karania bez podstawy prawnej.

W uzasadnieniu do wyroku wskazano, że wolność jako prawo do urzeczywistniania swoich przekonań przysługuje z korzyścią dla wszystkich. Uprawnienie to wiąże się z zachęcaniem do praktykowania określonego kultu z zachowaniem wolności w sferze dokonania wyboru określonego wyznania.

³⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 21 lutego 2008 r. w sprawie Alexandridis v. Greece, nr 19516/06h.

³¹ I.C. Kamiński, *Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2009*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 11, s. 37.

³² Tamże.

³³ M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2008*, Warszawa 2009, s. 199.

³⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 25 maja 1993 r. w sprawie Kokkinakis v. Greece, nr 14307/88.

Status religii dominującej a zasada wolności sumienia i wyznania...

Kolejnym istotnym orzeczeniem poruszającym problematykę wolności sumienia i wyznania jest sprawa Manoussakis i inni przeciwko Grecji³⁵. Dotyczyła prowadzenia miejsca kultu Świadków Jehowy bez wydanego przez uprawnione do tego organy zezwolenia na utworzenie i prowadzenie miejsca kultu.

Grecki kodeks karny przewiduje karę pieniężną i pozbawienia wolności za korzystanie z miejsca kultu funkcjonującego bez udzielonego zezwolenia. Skarżący podał obowiązek starania się o uzyskanie zezwolenia na założenie miejsca kultu za będący w sprzeczności z postanowieniami Konwencji gwarantującymi wolność sumienia, myśli i wyznania.

Podniesiono, że rząd grecki nie stosuje art. 9 Konwencji do wszystkich wyznań reprezentowanych na terytorium państwa, w szczególności w stosunku do Świadków Jehowy, których działalność ewangelizacyjna często jest traktowana jako prozelityzm, co pokazuje wielość spraw rozpatrywanych w ETPC. W związku z powyższym w wyroku uznano działalność rządu Grecji za naruszenie prawa do wolności wyrażania swoich przekonań religijnych w stosunku do skarżących, a przepisy ustawy karnej nr 1363/38 (ze zmianą nr 1672/39) jako ingerencję w wolność sumienia i wyznania.

Na przykładzie wspomnianych wyroków pokazano, że Kościół prawosławny cieszy się silną pozycją, a „interes greckiej Cerkwi jako wyraziciela i strażnika interesu narodowego przeważa nad koniecznością ochrony praw mniejszości religijnych”³⁶. Jest to szczególnie zauważalne w przypadku prawa do uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych przez świadków Jehowy.

Podsumowując problematykę Grecji jako państwa wyznaniowego oraz szczególnego charakteru prawnego religii dominującej na tle zasady wolności sumienia i wyznania, można wysnuć kilka wniosków. Kraj spełnia większość przesłanek składających się na przynależność do państwa konfesyjnego, tj. nierozdzielność Kościoła i państwa, uprzywilejowanie jednej religii oraz obowiązek nauczania jej w szkołach, finansowanie prowadzenia kultu z budżetu państwa czy penalizacja prozelityzmu. Zasadnym jest wskazanie, że zagwarantowanie szczególnej pozycji prawosławia w Republice Greckiej, zakaz prozelityzmu, nauczanie religii w szkołach są formą urzeczywistniania zasady współdziałania państwa z religią dominującą³⁷. Nie występuje tu jednak zauważalna wrogość wobec mniejszości wyznaniowych czy jawna dyskryminacja wyznawców pozostałych religii, chociaż wielość orzeczeń wydanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka,

³⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 26 września 1996 r. w sprawie Manoussakis i inni v. Greece, nr 18748/91.

³⁶ I. Stawowy-Kawka, *Mniejszości religijne w Grecji* [w:] *Amerykomania. Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Manis*, red. W. Bernacki, A. Walaszek, t. 2, Kraków 2012, s. 792.

³⁷ P. Borecki, *Zasada współdziałania państwa ze związkami wyznaniowymi i jej wyraz we współczesnym konstytucjonalizmie europejskim*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2022, nr 7–8, s. 10.

potępiających działania greckiego rządu wobec naruszeń art. 9 Konwencji, wskazuje na pewną niekonsekwentność w sferze między stanowieniem prawa zapewniającego wolność sumienia i poszanowanie różnych wyznań a praktyką egzekwowania tych przepisów przez sądy i urzędników krajowych.

Uwzględniając powyższe, Grecja, z całą specyfiką ustrojowej regulacji statusu religii dominującej i przy konsekwencjach z tym związanych, stanowi szczególną, paradygmatyczną odmianę państwa wyznaniowego, w literaturze określaną mianem otwartej odmiany państwa konfesyjnego³⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Borecki P., *Znamiona państwa wyznaniowego. Uwagi na kanwie dorobku współczesnego konstytucjonalizmu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 20, s. 223–248.
- Kamiński I.C., *Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2009*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010, nr 11, s. 33–39.
- Kamiński J., *Konstytucja Grecji*, Warszawa 2005.
- Kubacki P., *Modele relacji instytucjonalnych państwo-kościół we współczesnych konstytucjach*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 3, s. 176–181.
- Kyriazopoulos K.N., *Proselytization in Greece: Criminal Offense vs. Religious Persuasion and Equality*, „Journal of Law and Religion” 2005, t. 20, nr 1, s. 149–245.
- Mezglewski A., *Leksykon prawa wyznaniowego*, Warszawa 2014.
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2008*, Warszawa 2009.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej, Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021.
- Olszówka M., *Współczesne stosunki państwo-Kościół w Republice Greckiej*, „Rocznik Teologiczny” 2009, nr 1–2, s. 145–175.
- Orzeszyna K., *Podstawy relacji między państwem, a kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej: studium prawnoporównawcze*, Lublin 2007.
- Państwo wyznaniowe. Doktryna, prawo, praktyka*, red. J. Szymanek, Warszawa 2011.
- Papastathis K., *Church jurisdictional fragmentation, religious discourse and public policy: the greek case*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18, s. 65–84.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.
- Pikulska-Robaszkiewicz A., *Stosunki między państwem, a kościołami w Grecji*, „Prawo Kanoniczne” 1998, nr 3–4, s. 249–266.

³⁸ J. Szymanek, *Odmiany państwa wyznaniowego...*, dz. cyt., s. 16.

Status religii dominującej a zasada wolności sumienia i wyznania...

- Ryguła P., *Relacje Państwo-Kościół w Europie, Studium prawa obowiązującego w Polsce i w Hiszpanii*, Warszawa 2020.
- Sobczak J., Golda-Sobczak M., *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio K – Politologia” 2012, t. 19, nr 1, s. 27–65.
- Stawowy-Kawka I., *Mniejszości religijne w Grecji* [w:] *Amerykomania: Księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Andrzejowi Manis*, red. W. Bernacki, A. Walaszek, t. 2, Kraków 2012, s. 781–792.

AKTY PRAWNE I ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 14 grudnia 2007 r., LEX, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/karta-praw-podstawowych-unii-europejskiej-67728098> [dostęp: 22.04.2024].
- Konstytucja Republiki Greckiej z 1822 r., <https://pahellenicfoundation.org/2021/resources/Provisional-First-Constitution-of-Liberated-Hellas-1822-at-Epidavros.pdf> [dostęp: 22.04.2024].
- Konstytucja Republiki Greckiej z 9 czerwca 1975 r., tłum. G. Ulicki, W. Ulicki, B. Zdaniuk, N. Ciesielczyk, biblioteka.sejm.gov.pl, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Grecja_pol_010711.pdf [dostęp: 22.04.2025].
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku, LEX, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/konwencja-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-rzym-1950-16795332> [dostęp: 22.04.2024].
- Law 4301/2014. Organization of the Legal Form of Religious Communities and their organizations in Greece, tłum. C. Mitraka, minedu.gov.gr, https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2014/publications/Law_4301_-2014_Organization_of_the_legal_form_of_religious_communities_and_their_organizations_in_Greece.pdf [dostęp: 20.04.2024].
- Ustawa nr 590/1977 z dnia 25 maja 1977 r., legirel.cnrs.fr, <https://www.legirel.cnrs.fr/spip.php?article207&lang=fr> [dostęp: 19.04.2024].
- U.S. Department of State, 2022 Report on International Religious Freedom: Greece, state.gov, <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/greece/> [dostęp: 20.04.2024].

ORZECZENIA

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 roku w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, nr 14307/88.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 26 września 1996 roku w sprawie Manoussakis i inni v. Greece, nr 18748/91.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 21 lutego 2008 roku w sprawie Alexandridis v. Greece, nr 19516/06h.

STRESZCZENIE

Celem artykuł jest zbadanie problematyki wyznaniowej w Republice Greckiej z uwzględnieniem szczegółowych postanowień zawartych w ustawie zasadniczej Grecji oraz innych aktach prawnych. Autorka podejmuje się analizy zasady wolności sumienia i wyznania w kontekście statusu religii dominującej na tle cech charakterystycznych państw wyznaniowych. W opracowaniu położono nacisk także na krytyczną analizę wyroków wydanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka dotyczących wolności sumienia w kontekście art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Słowa kluczowe: wolność sumienia i wyznania, państwo wyznaniowe, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Grecki Kościół Prawosławny

ABSTRACT

THE STATUS OF THE DOMINANT RELIGION AND THE PRINCIPLE OF FREEDOM OF
CONSCIENCE AND RELIGION ON THE EXAMPLE OF THE HELLENIC

The purpose of the article is to examine the issue of religion in the Hellenic Republic, taking into account the specific provisions contained in the Constitution of Greece and other legal acts. The author undertakes an analysis of the principle of freedom of conscience and religion in the context of the status of the prevailing religion against the background of the characteristics of confessional states. The article also emphasises a critical analysis of the judgments handed down by the European Court of Human Rights concerning freedom of conscience in the context of Article 9 of the European Convention on Human Rights.

Keywords: freedom of conscience and religion, religious state, European Court of Human Rights, Greek Orthodox Church